

JISMONIY TARBIYA DARSLARINI PEDAGOGIK TA'LIM INNOVATSION KLASTERI ASOSIDA O'QITISHNING AMALIYOTGA TATBIQI

Xudoynazarova Gullola

*San'at va sport fakulteti Jismoniy madaniyat
kafedrası*

Annotatsiya: ushbu maqolada jismoniy tarbiya darslarini pedagogik ta'limning innovatsion klasteri asosida tashkil etish va uni maktab amaliyotiga samarali tatbiq etishning ilmiy-metodik asoslari yoritiladi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, zamonaviy ta'lim sharoitida jismoniy tarbiya faqat harakat faoliyatini shakllantiruvchi fan emas, balki sog'lom turmush madaniyati, ijtimoiy hamkorlik, iroda, o'zini boshqarish, sog'liqni asrash, emotsional barqarorlik va ta'limiy motivatsiyani rivojlantiruvchi kompleks pedagogik tizim sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi jismoniy tarbiya darslarini pedagogik ta'lim innovatsion klasteri asosida o'qitishning mazmuni, tuzilishi, amaliy mexanizmlari va natijadorlik ko'rsatkichlarini ochib berishdan iborat. Tadqiqotda konseptual tahlil, qiyosiy sharhlash, strukturaviy-funksional modellashtirish, amaliyotga yo'naltirilgan pedagogik sintez va klaster subyektlari o'rtasidagi hamkorlik algoritmini ishlab chiqish usullaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, klaster yondashuvi oliy ta'lim muassasasi, umumta'lim maktabi, mentor o'qituvchi, oila, mahalla, sport tashkilotlari va raqamli ta'lim vositalari o'rtasidagi uzviy hamkorlikni kuchaytirib, jismoniy tarbiya darslarining sifati, mazmuni va tarbiyaviy salohiyatini oshiradi. Taklif etilgan model diagnostika, tashkiliy integratsiya, o'quv rejaları uyg'unligi, maktab-laboratoriya faoliyati, differensial dars loyihalash, formatif baholash, doimiy mentorlik va reflektiv takomillashtirish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Maqolaning ilmiy yangiligi pedagogik innovatsion klaster nazariyasining jismoniy tarbiya darslari didaktikasiga moslashtirilganida, amaliy ahamiyati esa ta'lim muassasalari, universitetlar, metodik markazlar va hududiy boshqaruv organlari uchun tatbiq etilishi mumkin bo'lgan konkret mexanizm taklif qilinganidadir. Xulosa sifatida, jismoniy tarbiya darslarini klaster asosida o'qitish ta'lim jarayonining uzluksizligi, amaliyot bilan aloqadorligi, kasbiy tayyorgarlikning chuqurligi hamda o'quvchilarda sog'lom turmush tarzi va ijtimoiy faollikni shakllantirishda samarali vosita ekanligi asoslandi.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, innovatsion klaster, pedagogik ta'lim, amaliyotga tatbiq, maktab-laboratoriya, mentorlik, dars sifati, formatif baholash, sog'lom turmush tarzi, kasbiy kompetensiya

Kirish

Bugungi kunda jismoniy tarbiya darslariga bo'lgan ilmiy va ijtimoiy talab keskin o'zgarishda, chunki maktabdagi ushbu fan endi faqat yugurish, sakrash yoki me'yor topshirish bilan cheklanadigan yordamchi predmet emas, balki o'quvchining sog'lig'i, psixologik holati, ijtimoiy faolligi, intizomi, iroda sifati, harakat madaniyati, jamoa bilan ishlash qobiliyati va hayotiy kompetensiyalarini shakllantiruvchi muhim pedagogik maydonga aylanmoqda. Shu sababli jismoniy tarbiya darsining sifati alohida bir o'qituvchining mahorati bilan emas, balki uni o'rab turgan pedagogik muhit, metodik qo'llab-quvvatlash, amaliyot bazasi, mentorlik, sog'lomlashtirish siyosati, oilaviy hamkorlik va raqamli axborot almashinuvi darajasi bilan ham belgilanadi. So'nggi yillarda ta'lim tizimida "klaster" tushunchasi aynan mana shu bo'linib ketgan unsurlarni yagona maqsad atrofida birlashtirish vositasi sifatida talqin qilinmoqda. Pedagogik ta'lim klasteri deganda oliy pedagogik ta'lim muassasasi, maktab, ilmiy-metodik markaz, amaliyotchi o'qituvchi, mahalliy hamjamiyat va tegishli boshqaruv subyektlari o'rtasidagi uzviy, maqsadli va natijaga yo'naltirilgan hamkorlik tizimi tushuniladi. Bunday tizimda talabalar tayyorgarligi nazariy auditoriyalarda bir tomonda, maktab amaliyoti esa ikkinchi tomonda qolib ketmaydi; aksincha, ular bir-birini to'ldiruvchi va doimiy ravishda o'zaro ta'sirlashuvchi jarayonlarga aylanadi. Jismoniy tarbiya fanida bu masala yanada dolzarb, chunki mazkur fan o'z tabiatiga ko'ra nazariya, harakat, sog'lomlashtirish, xavfsizlik, motivatsiya, differensial yondashuv, yosh va jins xususiyatlari, inklyuzivlik, musobaqalashuv va hamkorlikni bir darsning o'zida uyg'unlashtirishni talab etadi. Agar bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisi universitetda zamonaviy metodlarni o'rganib, amaliyotga chiqqanda butunlay boshqa, konservativ yoki resurs jihatdan qashshoq muhitga duch kelsa, u holda o'quv jarayonida uzilish paydo bo'ladi va innovatsiya qog'ozda qolib ketadi. Shu nuqtai nazardan, pedagogik ta'lim innovatsion klasteri jismoniy tarbiya darslarini real sharoitda takomillashtirish uchun eng istiqbolli mexanizmlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti va xalqaro ta'lim tashkilotlari maktab yoshidagi bolalar va o'smirlarning jismoniy faolligini oshirish, o'tirib qolishga asoslangan turmush tarzini kamaytirish, maktabni sog'lom turmush madaniyatining markaziga aylantirish zarurligini qayd etadi. Bu esa jismoniy tarbiya darsini oddiy reja-bajaruvchi mashg'ulot sifatida emas, balki sog'liqni mustahkamlash, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish va ijtimoiy moslashuvni qo'llab-quvvatlashning kompleks platformasi sifatida ko'rishni taqozo etadi. Milliy ta'lim islohotlari kontekstida ham uzluksizlik, integratsiya, raqamlashtirish, ilm-fan va amaliyot uyg'unligi, maktab-laboratoriya bazalari, mentorlik va yosh kadrlarni kasbiy moslashtirish kabi masalalar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Pedagogik klasterga doir tadqiqotlarda uning ehtiyoj, manfaat va imkoniyatlarni bir nuqtada birlashtirishi, ta'lim mazmunini amaliy talab bilan bog'lashi, o'qituvchi tayyorlash sifatini oshirishi va hududiy ehtiyojlarga mos moslashuvchan model sifatida xizmat qilishi qayd etilgan. Jismoniy tarbiya bo'yicha esa muammo yanada aniqroq ko'rinadi: darslarda faol qatnashmaydigan o'quvchilar soni, qizlar ishtirokining ba'zi holatlarda sustligi, jismoniy tayyorgarligi turlicha bo'lgan bolalar bilan ishlash qiyinligi, me'yoriy baholashning ko'pincha rivojlanish dinamikasini emas, tayyor natijani ustuvor qo'yishi, yosh o'qituvchilarning darsni loyihalash va xavfsizlikni boshqarishda tajriba yetishmasligi, ota-ona bilan aloqa sustligi, darsdan tashqari jismoniy faollikning

kamligi ana shunday muammolar sirasiga kiradi. Demak, jismoniy tarbiya darsini yaxshilash uchun alohida metodik usulni taklif qilishning o'zi kifoya emas; uni qo'llaydigan, kuzatadigan, baholaydigan va takomillashtiradigan barqaror hamkorlik muhitini shakllantirish lozim. Ushbu maqolaning asosiy g'oyasi shundan iboratki, jismoniy tarbiya darslarini pedagogik ta'lim innovatsion klasteri asosida o'qitish dars sifatini oshirishning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham samarali yo'li bo'lib, u bo'lajak va amaldagi o'qituvchilar tayyorgarligini, maktabdagi o'quv jarayonini, mentorlik faoliyatini, sog'lomlashtiruvchi ishlarni va ijtimoiy hamkorlikni bir butun tizimga aylantira oladi. Shu asosda maqolaning maqsadi jismoniy tarbiya darslarini klaster asosida o'qitishning amaliyotga tatbiq etish modelini ishlab chiqish, uning tarkibiy qismlarini tavsiflash, didaktik imkoniyatlarini ko'rsatish va samaradorlik shartlarini asoslashdan iborat. Shu bilan birga, jismoniy tarbiya darslarini klaster asosida tashkil etish masalasi faqat didaktik ehtiyoj bilan emas, balki ijtimoiy sog'liq, yoshlar bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, zararli odatlardan himoya qilish, raqamli qaramlik fonida harakat faolligini tiklash va ta'lim muassasasini profilaktik sog'lomlashtirish markaziga aylantirish ehtiyoji bilan ham chambarchas bog'liq. Zamonaviy bolalar va o'smirlar hayotida ekran oldida uzoq vaqt qolish, kundalik harakat hajmining kamayishi, jamoaviy o'yinlarga nisbatan individual va passiv mashg'ulotlarning ortishi ko'plab pedagogik va tibbiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Bunday sharoitda jismoniy tarbiya darsi haftalik jadvaldagi navbatdagi "bo'shshish" soati emas, balki sog'lom rivojlanishning muhim himoya mexanizmi bo'lishi kerak. Ammo bu vazifani dars faqat o'zi yakka holda uddalay olmaydi. Unga ota-onalarning xabardorligi, sinfdan tashqari to'garaklar, maktabdagi umumiy sog'lomlashtirish muhiti, sport inshootlaridan foydalanish imkoniyati, tibbiy-pedagogik nazorat va o'qituvchining muntazam kasbiy yangilanib borishi hamrohlik qilishi zarur. Klaster yondashuvi mana shu ko'p qirrali ehtiyojlarni bitta tizimga bog'lash imkonini beradi. Bundan tashqari, pedagogik nuqtai nazardan jismoniy tarbiya darsida faqat motor harakatlarning mukammallashuvi emas, balki maqsadni anglash, o'z-o'zini nazorat qilish, qoidalarga rioya etish, sherigiga yordam berish, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlikka to'g'ri munosabat bildirish, raqobat va hamkorlik o'rtasida muvozanatni saqlash kabi sifatlar ham shakllanadi. Bu esa mazkur fanni boshqa ko'plab fanlardan ajratib turadi: unda shaxs rivojlanishi nafaqat fikr, balki tananing boshqarilishi va ijtimoiy xulq orqali ham amalga oshadi. Demak, jismoniy tarbiya o'qituvchisini tayyorlash jarayoni ham tor sport-metodik ko'nikmalar bilan cheklanmasligi kerak; u pedagogik diagnostika, yosh psixologiyasi, kommunikativ yondashuv, inklyuzivlik, sog'lomlashtirish texnologiyalari, refleksiv amaliyot va hamkorlik madaniyatini o'z ichiga olgan keng kasbiy tayyorgarlikni talab etadi. Aynan shu jihat maqolaning ilmiy yo'nalishini belgilaydi: klaster yondashuvi jismoniy tarbiya faniga tashkiliy moda sifatida emas, balki darsning pedagogik tabiatiga mos bo'lgan integral rivojlantiruvchi muhit sifatida qaraladi.

Materiallar va metodlar

Mazkur tadqiqotda muammoni yoritish uchun dizaynga yo'naltirilgan pedagogik tahlil yondashuvi tanlandi, chunki maqolaning vazifasi shunchaki nazariy mulohazalarni takrorlash emas, balki amaliyotda ishlahi mumkin bo'lgan modelni ishlab chiqishdan iborat edi. Shu bois tadqiqot metodologiyasi bir necha o'zaro

bogʻlangan usullar majmuiga tayandi: birinchidan, pedagogik taʼlim klasteri, innovatsion hamkorlik, maktab-laboratoriya, uzluksiz kasbiy rivojlanish va sifatli jismoniy tarbiya tushunchalari boʻyicha mavjud ilmiy manbalar konseptual jihatdan tahlil qilindi; ikkinchidan, xalqaro va milliy meʼyoriy-huquqiy, metodik va ilmiy manbalar qiyosiy sharh asosida oʻrganildi; uchinchidan, jismoniy tarbiya darslarini klaster asosida tashkil etishning strukturaviy-funksional modeli ishlab chiqildi; toʻrtinchidan, modelning amaliy bosqichlari va natijadorlik koʻrsatkichlari pedagogik sintez usuli bilan aniqlashtirildi. Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv ustuvor boʻlib, jismoniy tarbiya darsi alohida hodisa emas, balki koʻp subyektli taʼlimiy tizimning markaziy operatsion boʻgʻini sifatida talqin qilindi. Shu maqsadda avvalo klasterning tarkibiy subyektlari ajratib olindi: oliy pedagogik taʼlim muassasasi, umumtaʼlim maktabi, metodik birlashma yoki markaz, amaliyotchi mentor oʻqituvchi, talaba-amaliyotchilar, oʻquvchi va ularning ota-onalari, mahalla hamda sport-sogʻlomlashtirish tashkilotlari, shuningdek raqamli aloqa va monitoring vositalari. Keyingi bosqichda bu subyektlarning oʻzaro aloqalari, vazifalari, javobgarlik doiralari va dars sifatiga taʼsir etish mexanizmlari tavsiflandi. Tadqiqotda qiyosiy tahlil usuli yordamida jismoniy tarbiya darsiga doir anʼanaviy yondashuv bilan klaster yondashuvi oʻrtasidagi asosiy farqlar koʻrsatib berildi. Anʼanaviy modelda oʻqituvchi koʻpincha yakka harakat qiluvchi ijrochi, amaliyot epizodik, baholash esa koʻproq meʼyor bajarishga qaratilgan boʻlsa, klaster modelida oʻqituvchi hamkorlik tarmogʻining faol subyekt, amaliyot uzluksiz, baholash esa rivojlanish dinamikasi va pedagogik taʼsirni ham qamrab oluvchi koʻp mezonli jarayon sifatida talqin qilinadi. Strukturaviy-funksional modellashtirishda jismoniy tarbiya darsining ichki tuzilmasi ham qayta koʻrib chiqildi. Unda kirish-motivatsion qism, diagnostik xarakterga ega tayyorlov qismi, differensial asosda tashkil etilgan asosiy faoliyat qismi, reflektiv-muloqotli yakunlovchi qism va teskari aloqa hamda monitoring bosqichlari ajratildi. Ushbu bosqichlar klaster subyektlari bilan uzviy bogʻlandi: masalan, dars oldi diagnostikasi universitet metodisti va mentor oʻqituvchi tomonidan ishlab chiqilgan kuzatuv kartalari bilan qoʻllab-quvvatlanishi mumkin; differensial topshiriqlar talabalar ishtirokida sinovdan oʻtkaziladi; yakuniy refleksiya esa raqamli platformada qayd etilib, keyingi metodik tahlilga asos boʻladi. Metodologik yondashuvning muhim jihatlaridan biri shundan iborat boʻldiki, maqolada soxta statistik koʻrsatkichlar yoki sunʼiy ravishda yaratilgan jadval natijalariga tayanilmadi; aksincha, mavjud ilmiy manbalar, amaliy ehtiyojlar, pedagogik qonuniyatlar va klaster mantiqiga tayangan holda amaliy model ishlab chiqildi. Bunda ishonchlilikni taʼminlash uchun ilmiy manbalardagi umumiy gʻoyalar jismoniy tarbiya fanining oʻziga xos didaktik talablari bilan solishtirildi. Shuningdek, amaliyotga tatbiq etish algoritmini ishlab chiqishda real maktab muhitidagi cheklovlar ham inobatga olindi: sport zalining mavjud yoki mavjud emasligi, ob-havo sharoiti, sinfdagi oʻquvchilar soni, qizlar va oʻgʻil bolalarning ishtirok faolligi, sogʻligʻida cheklovlari boʻlgan oʻquvchilar bilan ishlash, xavfsizlik instruktaji, jihozlar yetishmovchiligi va dars vaqtining cheklanganligi. Shu tariqa metodologiya nazariy idealizmdan qochib, amaliy barqarorlikka qaratildi. Tadqiqotning mezonlari sifatida tashkiliy uzviylik, metodik moslashuvchanlik, inklyuzivlik, darsning tarbiyaviy va sogʻlomlashtiruvchi salohiyati, boʻljak oʻqituvchilarning kasbiy rivojlanishi, mentorlik tizimining samaradorligi, ota-ona va

hamjamiyat bilan aloqa darajasi hamda raqamli teskari aloqa mexanizmlarining ishlashi belgilandi. Aynan shu mezonlar asosida maqolaning keyingi bo‘limida taklif etilgan modelning amaliy natijalari, afzalliklari va tatbiq etish shartlari tahlil qilindi. Metodologiyada yana bir jihat – amaliyotga tatbiq etish algoritmini bosqichma-bosqich shakllantirish bo‘ldi. Dastlab, muammo xaritasi tuzildi, ya’ni jismoniy tarbiya darslari sifati pasayishiga sabab bo‘layotgan tipik omillar guruhlariga ajratildi: tashkiliy omillar, metodik omillar, motivatsion omillar, inklyuzivlik bilan bog‘liq omillar, sog‘liq va xavfsizlik bilan bog‘liq omillar, shuningdek universitet va maktab o‘rtasidagi uzilishdan kelib chiqadigan omillar. So‘ngra har bir omilga klaster doirasida javob beruvchi mexanizm belgilandi. Masalan, metodik bo‘shliq muammosiga qo‘shma seminarlar va yagona dars konstruktorelari, motivatsion pasayishga faol o‘yinlashgan topshiriqlar va ota-ona bilan aloqa, inklyuzivlik muammosiga differensial mashq kartalari, kasbiy moslashuv muammosiga esa mentorlik va videoanaliz vositalari mos tushishi aniqlashtirildi. Tadqiqotda mantiqiy umumlashtirish va ekspert talqini usuli ham qo‘llanildi: ya’ni jismoniy tarbiya darsini tashkil etish bilan bog‘liq real pedagogik holatlar tahlil qilinib, ular uchun klaster asosidagi maqbul yechimlar ishlab chiqildi. Shu bilan birga, taklif etilgan modelni haddan tashqari murakkablashtirmaslik tamoyiliga ham amal qilindi. Chunki amaliyotda ishlamaydigan, juda ko‘p hujjat talab qiladigan yoki ortiqcha byurokratik yuk yaratadigan model pedagogik jihatdan jozibali ko‘rinsa-da, real maktabda ildiz ota olmaydi. Shu sababli modelning har bir elementi “maktab sharoitida bajarilishi mumkinmi?”, “o‘qituvchiga foyda beradimi?”, “o‘quvchi manfaatiga ishlaydimi?”, “mentor va talaba uchun kuzatiladigan natija bormi?” kabi savollar asosida saralandi. Mazkur yondashuv tadqiqotning amaliy ishonchliligini oshirdi hamda natijalar bo‘limida taklif etilgan tizimning haddan ziyod nazariylashib ketishining oldini oldi.

Natijalar

Tadqiqot natijasida jismoniy tarbiya darslarini pedagogik ta’lim innovatsion klasteri asosida amaliyotga tatbiq etishning ko‘p komponentli modeli ishlab chiqildi va ushbu model darsni alohida mashg‘ulot emas, balki ko‘p subyektlilik hamkorlik tizimining markaziy bo‘g‘ini sifatida talqin qilishga asoslanishi aniqlandi. Ishlab chiqilgan model oltita asosiy tarkibiy qismni qamrab oladi. Birinchi tarkibiy qism – diagnostik tayyorgarlik bosqichi. Unda klasterga kiruvchi maktab va oliy ta’lim muassasasi hamkorlikda jismoniy tarbiya darslarining real holatini o‘rganadi: o‘quvchilarning jismoniy faollik darajasi, darsga qiziqishi, darsda passiv qolish holatlari, qizlar va o‘g‘il bolalarning ishtiroki, sog‘lig‘ida cheklovlari bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlash amaliyoti, jihozlar bazasi, sport maydoni va zal sharoiti, dars ishlanmalari sifati, baholash mezonlari hamda o‘qituvchining metodik ehtiyojlari aniqlanadi. Bu bosqich innovatsiyani ko‘r-ko‘rona joriy etmaslik, balki mavjud vaziyatga mos dizayn yaratish imkonini beradi. Ikkinchi tarkibiy qism – klasterning tashkiliy arxitekturasi. Unda universitet metodistlari, amaliyotchi talabalar, maktabning tajribali jismoniy tarbiya o‘qituvchilari, sinf rahbarlari, psixolog, hamshira, ota-onalar va mahalla yoki sport tashkilotlari o‘rtasidagi vazifalar taqsimoti belgilab olinadi. Natija shuni ko‘rsatdiki, jismoniy tarbiya darsida kutilgan o‘zgarish faqat o‘qituvchi zimmasiga yuklanganda u barqaror bo‘lmaydi; aksincha, sog‘liqni nazorat qilish, motivatsiya yaratish, darsdan tashqari faollikni rag‘batlantirish,

musobaqa va sog'lomlashtirish tadbirlarini uzviy bog'lash kabi vazifalar ko'p subyektli hamkorlikni talab etadi. Uchunchi tarkibiy qism – o'quv rejalari va metodik yondashuvlar uyg'unligi. Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, jismoniy tarbiya bo'yicha universitetda o'rgatilayotgan metodika bilan maktabdagi amaliyot orasidagi tafovut kamaytirilmaguncha, innovatsion klasterning samarasi to'liq namoyon bo'lmaydi. Shu sababli modelda darsni rejalashtirish, mashqlarni tanlash, yuklama me'yorini belgilash, xavfsizlik talablarini tushuntirish, differensial topshiriqlarni ishlab chiqish, qizlar va faol bo'lmagan o'quvchilarni jalb etish, dars yakunida refleksiya tashkil etish kabi elementlar bo'yicha yagona metodik platforma shakllantirildi. To'rtinchi tarkibiy qism – maktab-laboratoriya faoliyati. Bu modelning amaliy yuragi hisoblanadi. Maktab-laboratoriya sharoitida universitet talabalari kuzatuvchi emas, balki nazorat ostidagi faol ishtirokchiga aylanadi: ular darsni kuzatadi, fragmentlarini olib boradi, differensial mashq bloklarini sinab ko'radi, mentor bilan muhokama qiladi, videokuzatuv asosida o'z faoliyatini tahlil qiladi va qayta ishlangan variantni yana darsda sinovdan o'tkazadi. Bunday sikl nazariy bilimning amaliy refleksiya bilan mustahkamlanishini ta'minlaydi. Beshinchi tarkibiy qism – darsning o'zini didaktik qayta loyihalash. Taklif etilgan model asosida jismoniy tarbiya darsi besh ichki blokdan iborat tarzda tashkil etiladi: birinchisi, qisqa motivatsion-kirish bosqichi bo'lib, unda o'quvchilarga darsning maqsadi, foydasi va kutilayotgan natijasi tushuntiriladi; ikkinchisi, diagnostik xarakterli tayyorlov qismi bo'lib, unda o'quvchilarning shu kundagi jismoniy holati, kayfiyati va yuklamaga tayyorligi hisobga olinadi; uchinchisi, differensial asosda tashkil etilgan asosiy faoliyat bo'lib, unda bir xil topshiriqni hamma uchun bir xil talabda berish o'rniga kuchli, o'rtacha, sust va maxsus yondashuv talab qiladigan o'quvchilar uchun turli murakkablikdagi variantlar ishlab chiqiladi; to'rtinchisi, reflektiv-muloqot qismi bo'lib, o'quvchi o'z harakati, kuch sarfi, hamkorlik sifati va hissiy holati haqida mulohaza yuritadi; beshinchisi esa monitoring va teskari aloqa bosqichi bo'lib, o'qituvchi, mentor va talabalar uchun keyingi darsni takomillashtirishga xizmat qiladigan ma'lumotlar qayd etiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, aynan shu blokli tuzilma jismoniy tarbiya darsining tarbiyaviy va sog'lomlashtiruvchi salohiyatini kuchaytiradi, chunki o'quvchi darsda shunchaki harakatni bajaruvchi emas, balki o'z rivojlanishini anglaydigan faol subyektga aylanadi. Oltinchi tarkibiy qism – uzluksiz kasbiy qo'llab-quvvatlash tizimi. Klaster sharoitida yosh o'qituvchi yoki bitiruvchi universitetni tamomlagach, "endi o'zing uddala" qabilidagi yondashuv bilan yolg'iz qoldirilmaydi; u mentorlik, metodik seminarlar, birgalikdagi dars tahlillari, raqamli tavsiya platformalari va maslahat mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlanadi. Bu esa kasbiy moslashuv davrini yengillashtiradi, darsdagi xatolarni tezroq tuzatishga va metodik izchil o'sishga imkon beradi. Natijadorlik ko'rsatkichlari sifatida model doirasida bir nechta yo'nalishlar ajratildi. O'quvchilar kesimida jismoniy tarbiya darsiga qiziqishning ortishi, darsda passiv qolishning kamayishi, ko'proq o'quvchilarning faol ishtiroki, jamoa bilan ishlash ko'nikmalarining kuchayishi, o'z jismoniy holatini anglash va sog'lom turmushga nisbatan mas'uliyat hissining shakllanishi kutiladi. O'qituvchilar kesimida darsni loyihalash sifati, differensial yondashuvdan foydalanish, reflektiv tahlil qilish, xavfsizlikni boshqarish, inklyuziv faoliyatni yo'lga qo'yish va ota-onalar bilan hamkorlik qilish kabi kompetensiyalarning rivojlanishi kuzatiladi. Institutsional

darajada esa universitet va maktab o'rtasidagi uzilish qisqaradi, amaliyot bazalari faollashadi, metodik materiallar almashinuvi tizimlashadi, dars kuzatuv va tahlili muntazam tus oladi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, klaster yondashuvi ayniqsa resurslari cheklangan maktablarda ham foydali bo'lishi mumkin, chunki bunda sifatning yagona manbai qimmat jihoz emas, balki to'g'ri metodik loyihalash, vazifalarni oqilona taqsimlash, mobil uskunalardan foydalanish, bir darsni bir necha nuqtai nazardan tahlil qilish va hamkorlik tarmog'ini ishga tushirishdan iborat bo'ladi. Ota-onalar va mahalla bilan aloqa o'rnatilganda darsda shakllangan jismoniy faollik madaniyati darsdan tashqari hayotga ham ko'chadi, bu esa klasterning ijtimoiy samaradorligini oshiradi. Shunday qilib, olingan natijalar jismoniy tarbiya darslarini klaster asosida o'qitish nafaqat metodik yangilik, balki tizimli boshqariladigan amaliy model ekanini ko'rsatdi. Taklif etilgan model bo'yicha amaliyotga tatbiq etishning ketma-ket algoritmi ham ishlab chiqildi. Birinchi qadamda klaster ishtirokchilari uchun umumiy maqsadlar va kutilayotgan natijalar aniqlanadi. Bu yerda jismoniy tayyorgarlikni oshirish, darsga qiziqishni kuchaytirish, passiv o'quvchilarni jalb etish, bo'lajak o'qituvchilarning amaliy ko'nikmalarini mustahkamlash va sog'lom turmushga oid maktab madaniyatini shakllantirish kabi yo'nalishlar belgilab olinadi. Ikkinchi qadamda hamkor tashkilotlar o'rtasida aniq vazifalar taqsimlanadi va mas'ul koordinatsiya guruhi tuziladi. Uchinchi qadamda darsning metodik konstruktivi ishlab chiqiladi; bunda mavzu, maqsad, harakat topshiriqlari, xavfsizlik, differensial variantlar, refleksiya savollari va monitoring shakllari yagona formatga keltiriladi. To'rtinchi qadamda maktab-laboratoriyada tajriba darslari o'tkazilib, ular mentor, metodist va talabalar tomonidan kuzatiladi. Beshinchi qadamda kuzatuv natijalari asosida dars ishlanmalari qayta ishlanadi va muammoli nuqtalar bo'yicha mikrotreninglar o'tkaziladi. Oltinchi qadamda esa kengroq amaliyotga tatbiq etish amalga oshirilib, raqamli platforma orqali dars videolari, kuzatuv varaqalari, reflektiv qaydlar va tavsiyalar almashiladi. Bu algoritmning afzalligi shundaki, u yangilikni birdaniga barcha maktablarga buyruq tariqasida joriy etmaydi, balki kichik sinov, tahlil va takomillashtirish orqali barqarorlashtiradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, aynan shu iterativ yondashuv jismoniy tarbiya fanida juda muhim, chunki darsning sifati ko'p jihatdan mayda pedagogik detallar – tushuntirish tili, guruhga bo'lish usuli, topshiriqning murakkablik darajasi, rag'batlantirish shakli, xavfsizlikni boshqarish va o'quvchining o'ziga ishonchini oshirish kabi omillarga bog'liq bo'ladi. Shu bilan birga, klaster modelida baholash tizimi ham qayta ko'rib chiqildi. Natijadorlikni faqat me'yorlar bo'yicha yutug'iga qarab emas, balki individual progress, davomat, darsdagi faol ishtirok, o'zini nazorat qilish, guruhdagi xulq, sherik bilan hamkorlik, topshiriqlarni ongli bajarish va refleksiv mulohaza yuritish kabi mezonlar asosida ko'rish taklif etildi. Bu nafaqat didaktik adolatni kuchaytiradi, balki kuchli sport tayyorgarligiga ega bo'lmagan o'quvchilarning ham muvaffaqiyatini ko'rinadigan qiladi. Amaliy jihatdan yana bir muhim natija – jismoniy tarbiya darsi va darsdan tashqari faoliyat o'rtasidagi uzviylikning kuchayishi bo'ldi. Klaster sharoitida maktabdagi darslar sport haftaliklari, oilaviy estafeta tadbirlari, salomatlik kunlari, mahalla sport maydonlaridan foydalanish va sog'lom turmushga doir mini-loyihalar bilan bog'langanda, darsning tarbiyaviy ta'siri kengayadi. Bu holat o'quvchida "jismoniy faollik faqat dars uchun" degan qarashni emas, balki "harakat – kundalik hayot madaniyati" degan tushunchani

shakllantiradi. Demak, modelning natijasi faqat dars ichida emas, balki maktabning umumiy pedagogik muhitida ham namoyon bo'ladi.

Muhokama

Olingan natijalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, jismoniy tarbiya darslarini pedagogik ta'lim innovatsion klasteri asosida o'qitishning asosiy afzalligi darsni individual mahoratga qaram bo'lgan tor hodisadan tizimli qo'llab-quvvatlanadigan pedagogik jarayonga aylantirishidir. An'anaviy qarashda jismoniy tarbiya darsining sifati ko'pincha o'qituvchining xarakteri, sportdagi tajribasi yoki darsni jonli olib borish qobiliyati bilan izohlanadi, holbuki bu omillar muhim bo'lsa-da, ular barqaror sifat kafolatini bermaydi. Chunki o'qituvchi kuchli bo'lsa-yu, unga metodik tahlil, amaliyotchi talabalar yordami, mentorlik, maktab ma'muriyati, ota-ona va jamoatchilikdan qo'llab-quvvatlash bo'lmasa, darslar tizimli takomillashtirilmaydi. Klaster yondashuvi aynan shu kamchilikni bartaraf etadi: u jismoniy tarbiya darsini yagona o'qituvchi "mulkidan" chiqarib, ko'p subyektli hamkorlik maydoniga aylantiradi. Bunda universitet – metodik va ilmiy tayanch, maktab – real amaliyot maydoni, mentor – tajriba uzatuvchi, talaba – innovatsiyani olib kiruvchi va sinovdan o'tkazuvchi ishtirokchi, ota-ona – motivatsion hamkor, mahalla va sport tuzilmalari esa darsdan tashqari jismoniy faollikning ijtimoiy tayanchi sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan klaster yondashuvi jismoniy tarbiya fanining zamonaviy talqiniga to'liq mos keladi, chunki bugun ushbu fan sport natijasini emas, avvalo, bolani rivojlantirishni ko'zlaydi. Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat aniqlandi: klaster modelining samarasi ko'proq tashkiliy integratsiyada emas, didaktik tarjimada namoyon bo'ladi. Ya'ni universitet, maktab va boshqa subyektlar o'rtasida shunchaki memorandum tuzishning o'zi yetarli emas; darsning ichki tuzilishi, mashqlarni taqdim etish usuli, baholash yondashuvi, differensial topshiriqlar, refleksiv yakun, o'quvchi motivatsiyasi va xavfsizlikni boshqarish elementlari klaster mantiqiga mos ravishda qayta loyihalaniishi kerak. Aks holda "klaster" faqat chiroyli termin bo'lib qoladi. Tajriba ko'rsatadiki, jismoniy tarbiya darslarida ko'plab o'quvchilar, ayniqsa jismoniy tayyorgarligi nisbatan past, uyatchan yoki sog'lig'ida ayrim cheklovlari bo'lgan bolalar o'zini chetda his qilishi mumkin. An'anaviy baholash tizimi esa ba'zan kuchli o'quvchilarni mukofotlab, qolganlarni passiv kuzatuvchiga aylantirib qo'yadi. Klaster modeli doirasida taklif etilgan differensial va reflektiv yondashuv bu muammoni yumshatadi, chunki bunda baholashning markaziga tayyor natija emas, individual rivojlanish dinamikasi, sa'y-harakat, intizom, hamkorlik, o'zini boshqarish va ishtirok sifati ham qo'yiladi. Bu esa ayniqsa inklyuziv ta'lim tamoyillariga mos keladi. Muhokamada shuningdek maktab-laboratoriya formati alohida e'tiborga loyiq ekani ko'rindi. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisi nazariy bilimni bir zumda mukammal amaliy mahoratga aylantira olmaydi; unga kuzatish, sinab ko'rish, xato qilish, tahlil qilish va qayta sinash uchun xavfsiz, lekin real muhit kerak. Maktab-laboratoriya aynan shunday maydonni yaratadi. U yerda dars "baho qo'yish uchun ko'rsatiladigan namuna" emas, balki birgalikda o'rganiladigan, takomillashtiriladigan va qayta ishlab chiqiladigan pedagogik holatga aylanadi. Bu yondashuv yosh mutaxassislarining kasbiy moslashuvini tezlashtiradi va universitet bitiruvchisining maktabga kirib kelgandagi metodik "shok"ini kamaytiradi. Biroq muhokama shuni ham ko'rsatadiki, klaster yondashuvini joriy etishda bir qator xavflar mavjud. Birinchidan, formalizm xavfi:

hujjatlarda hamkorlik bor, amalda esa har kim o'z yo'lida yuradi. Ikkinchidan, mentorning ortiqcha yuklanishi xavfi: agar tajribali o'qituvchi dars o'tish bilan birga kuzatuv, tahlil, maslahat va hisobot ishlarini ham qo'shimcha rag'bat yoki vaqt ajratilmasdan bajarishga majbur bo'lsa, tizim uzoqqa bormaydi. Uchinchidan, raqamlashtirishning yuzaki talqin qilinishi xavfi mavjud: raqamli platforma faqat fayl saqlash omboriga aylanib qolsa, u pedagogik refleksiya vositasi bo'la olmaydi. To'rtinchidan, resurslar nomutanosibliigi masalasi dolzarb: jihozi yaxshi maktablar namunali ko'rinishi mumkin, lekin resursi cheklangan maktablar ham bu tizimdan foyda ko'rishi uchun metodik kompensatsiya mexanizmlari ishlab chiqilishi kerak. Beshinchidan, jismoniy tarbiya faniga nisbatan jamiyatdagi stereotipik qarashlar ham muammo tug'diradi; ba'zan mazkur fan "asosiy fanlar" fonida ikkinchi darajali ko'riladi. Klaster yondashuvi aynan shu stereotipni sindirishga xizmat qilishi mumkin, chunki u jismoniy tarbiyani sog'liq, intizom, ijtimoiy moslashuv, emotsional barqarorlik va shaxsiy o'sish bilan bog'liq ko'rsatkichlar orqali qayta tushuntiradi. Muhokama natijasida yana bir muhim xulosa olindi: jismoniy tarbiya darslarida innovatsiya deganda faqat yangi uskunalari, interaktiv gadjetlar yoki noodatij mashqlar tushunilmasligi kerak. Eng muhim innovatsiya – bu hamkorlikning barqaror mexanizmini yaratish, darsni tahlil qilish madaniyatini shakllantirish, baholashni insonparvarlashtirish, o'quvchining muvaffaqiyatini ko'proq ko'rinadigan qilish va o'qituvchini yolg'iz ijrochi maqomidan chiqarishdir. Shunday ekan, klaster modeli jismoniy tarbiya didaktikasiga tashqi bezak emas, balki uning ichki mantiqini yangilovchi yondashuv sifatida qaralishi lozim. U qisqa muddatli aksiyalar emas, uzoq muddatli pedagogik infratuzilma yaratishga xizmat qiladi. Agar darsni rejalashtirish, kuzatish, tahlil qilish, qayta loyihalash va jamoaviy refleksiya jarayonlari muntazam yo'lga qo'yilsa, innovatsiya bir martalik shov-shuv emas, kundalik mehnatning tabiiy qismiga aylanadi. Muhokama davomida klaster modelining yana bir afzalligi sifatida jismoniy tarbiya o'qituvchisining kasbiy identitetini qayta qurish imkoniyati ko'rindi. Ko'p hollarda ushbu fan o'qituvchisi faqat mashq ko'rsatuvchi, safga tizuvchi yoki musobaqa tashkilotchisi sifatida tasavvur qilinadi. Holbuki klaster yondashuvi uning rolini pedagog-diaqnost, motivator, sog'lomlashtirish madaniyati targ'ibotchisi, metodik hamkor va reflektiv amaliyotchi sifatida kengaytiradi. Bu o'zgarish juda muhim, chunki fan nufuzi ko'pincha uni olib boruvchi mutaxassisning o'z faoliyatini qanday talqin qilishiga ham bog'liq bo'ladi. Agar o'qituvchi o'zini faqat normativ topshiriq ijrochisi deb bilsa, dars ham tor qoladi; agar u o'zini shaxs rivojlanishiga mas'ul zamonaviy pedagog deb his qilsa, darsning maqsadi ham, usuli ham o'zgaradi. Muhokama shuni ham ko'rsatdiki, klaster modelini joriy etish hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda differensial bo'lishi kerak. Shahar maktabi, qishloq maktabi, jihozi boy maktab va resursi cheklangan maktab bir xil sxemada ishlay olmaydi. Shu sababli klasterning "yadro tamoyillari" umumiy bo'lsa-da, uning amaliy ko'rinishi moslashuvchan bo'lishi lozim. Masalan, sport zali cheklangan joyda dars konstruktorlari ochiq maydon, kichik guruhlar va mobil vositalarga tayansa, yirik maktablarda videoanaliz, stansion mashqlar va ko'proq diferensial trayektoriyalarni joriy etish mumkin. Yana bir muhim masala – dars kuzatuv madaniyati. Ba'zan kuzatuv nazorat sifatida qabul qilinadi va o'qituvchini himoyalashga undaydi. Klaster yondashuvi esa kuzatuvni jazolovchi vosita emas, rivojlantiruvchi tahlil

mexanizmiga aylantirishni talab qiladi. Bu o‘rinda mentor va metodistning kommunikativ etikasi juda muhim: ular tayyor hukm chiqaruvchi emas, o‘shiga yordam beruvchi hamkor bo‘lishi kerak. Fikrimizcha, aynan shu madaniyat shakllansa, jismoniy tarbiya darslari bo‘yicha ichki metodik salohiyat sezilarli darajada ortadi. Shuningdek, muhokamada o‘quvchi ovozini eshitish zarurligi ham alohida qayd etildi. Klaster modeli faqat kattalar o‘rtasidagi tashkiliy aloqalardan iborat bo‘lib qolmasligi uchun o‘quvchining dars haqidagi hissi, qiziqishi, qiyinchiliklari va takliflari muntazam o‘rganilishi kerak. Aks holda tizim yaxshi ko‘rinadigan, ammo o‘quvchi ehtiyojiga unchalik yaqin bo‘lmagan shaklga aylanib qolishi mumkin. Demak, klaster yondashuvi pedagogik demokratlashuv elementlarini ham o‘zida mujassam etishi zarur.

Xulosa

Tadqiqot yakunlari jismoniy tarbiya darslarini pedagogik ta‘lim innovatsion klasteri asosida o‘qitish amaliyotga tatbiq etish nuqtai nazaridan ilmiy asoslangan, tashkiliy jihatdan maqbul va pedagogik samara beruvchi model ekanini ko‘rsatdi. Mazkur yondashuv jismoniy tarbiya darsining imkoniyatlarini kengaytirib, uni faqat harakat mashg‘ulotidan sog‘lom turmush madaniyati, ijtimoiy hamkorlik, refleksiya, tarbiyaviy ta‘sir va kasbiy o‘sh bilan bog‘liq kompleks jarayonga aylantiradi. Klaster modeli asosida dars sifati universitet, maktab, mentor, talabalar, ota-onalar, mahalla va raqamli vositalar o‘rtasidagi hamkorlik orqali boshqariladi va takomillashtiriladi. Maqolada ishlab chiqilgan amaliy model diagnostika, hamkorlik arxitekturasi, o‘quv rejalari uyg‘unligi, maktab-laboratoriya, differensial dars dizayni, formatif baholash, uzluksiz mentorlik va reflektiv takomillashtirish bosqichlarini qamrab olgani bilan ahamiyatlidir. U amaliyotchi o‘qituvchi bilan bo‘lajak mutaxassis o‘rtasidagi masofani qisqartiradi, maktabdagi darsni ilmiy-metodik qo‘llab-quvvatlashga tayaydi va o‘quvchi markazli yondashuvni kuchaytiradi. Xulosa tariqasida aytish mumkinki, jismoniy tarbiya darslarini klaster asosida o‘qitishning samarasi eng avvalo darsni qayta loyihalashda, baholashni kengroq talqin qilishda, inklyuziv ishtirokni ta‘minlashda, yosh o‘qituvchini doimiy qo‘llab-quvvatlashda va maktabni sog‘lom turmush madaniyatining faol markaziga aylantirishda namoyon bo‘ladi. Demak, pedagogik ta‘lim innovatsion klasteri jismoniy tarbiya sohasida nazariy konsepsiya sifatida emas, balki joriy etilishi mumkin bo‘lgan aniq amaliy mexanizm sifatida qaralishi zarur. Kelgusida ushbu modelni aniq hududiy maktablarda tajriba-sinov asosida qo‘llash, natijadorlikni mezonlar bo‘yicha empirik baholash va darsning turli yosh bosqichlari uchun maxsus klaster metodik paketlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, maqolada taklif etilgan yondashuv amaliyotchi pedagoglar, pedagogika oliygohlari va hududiy ta‘lim boshqaruvi uchun metodik yo‘l xaritasi vazifasini bajarishi mumkin. U jismoniy tarbiya darslarini “ikkinchi darajali” fan sifatida qabul qilish stereotipini kamaytirishga, darsning sog‘lomlashtiruvchi va ijtimoiy-tarbiyaviy kuchini kuchaytirishga ham xizmat qiladi. Kelgusida ushbu model asosida maxsus trening dasturlari, mentorlik modullari, dars kuzatuv blankalari, reflektiv portfoliolar va raqamli metodik banklar ishlab chiqilsa, klaster yondashuvi yanada samarali ishlashi mumkin. Eng muhimi, jismoniy tarbiya darsining sifatini oshirish uchun alohida o‘qituvchini ayblash yoki faqat jihoz tanqisligini sabab qilib ko‘rsatish yetarli emas; tizimni bog‘lash, hamkorlikni yo‘lga qo‘yish va darsni ilmiy

asosda qayta loyihalash talab etiladi. Ana shunda jismoniy tarbiya darsi o'quvchining maktabdagi eng sevimli, eng foydali va eng tarbiyaviy mashg'ulotlaridan biriga aylanishi mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati

1. UNESCO. Sifatli jismoniy tarbiya siyosatini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar. Parij: UNESCO; 2026.
2. UNESCO. Jismoniy tarbiya – sog'lom, baxtli va samarali hayot uchun muhim omil. Parij: UNESCO; 2015/2023.
3. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti. Jismoniy faollik bo'yicha tavsiyalar. Jeneva: JSST; 2026.
4. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti. Maktablar orqali jismoniy faollikni rag'batlantirish: siyosiy qisqacha ma'lumot. Jeneva: JSST; 2022.
5. Centers for Disease Control and Prevention. Maktab jismoniy faolligi dasturlarini tashkil etish bo'yicha qo'llanma. Atlanta: CDC; 2026.
6. UNICEF. O'zbekiston ta'lim sektori tahlili. Toshkent: UNICEF Uzbekistan; 2022.
7. Mukhamedov G.I., Xodjamkulov U.N., Shofkorov A.M., Makhmudov K.S. Pedagogical education cluster: content and form. Theoretical & Applied Science. 2020;81(1):250–257.
8. Sabirov A.A. Formation of professional pedagogical activity of future physical education teachers in educational cluster conditions. Web of Teachers: Inderscience Research. 2023;1(6):13–16.
9. Madgapilova N.T. The specifics of the implementation of the pedagogical innovative cluster approach in the system of continuing education. Web of Teachers: Inderscience Research. 2023;1(9):236–244.
10. Otaboev M.M. Cluster as innovative approach to pedagogical education. Journal of Positive School Psychology. 2022;6(10):4500–4508